ՄԱՍԵԱՑՅԱՂԱՐԻ

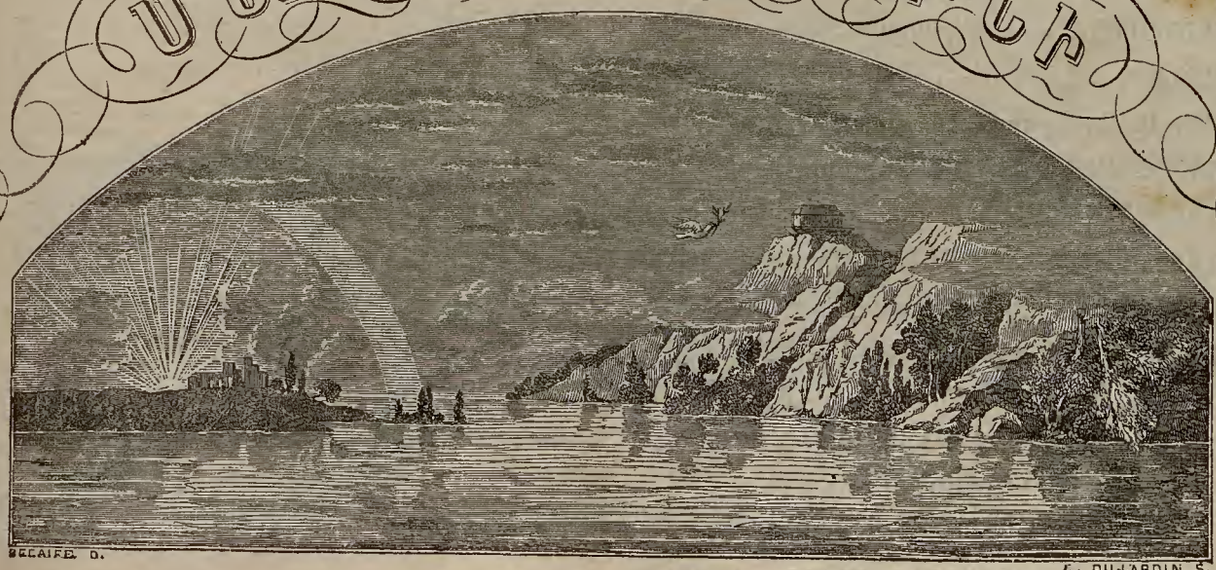

ԵՒ

ԾԻԱԾԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

ՀԵՂԵՏԱՍԱՆՕՐԵԱՅ ՀԱՆԴԷՍ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԿԵՆՑԱՂՕԳՈՒՏ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԵԱՅ

ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԹԻՒ ԺԷ. — 1 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ — 1862.

ԹԷՈԴՈՍԻԱ.

—

ԻՏՊԱՐԱՆԻ ԵԱԼԻՊԵԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻՆ.

ՑՈՒՑԱԿ ՄԱՏԵՆԻՑ

ՈՐ ՎԱՃԱՌԻՆ

ԻԳՐԱՍԵՆՆԵԿԻ ԽԱԼԻՊԵԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻՆ ՀԱՅՈՑ

	ԱՐԺԱՔ Ր.	Գ.
ԱԼԱՖԲԱՆԿԱ, Կատակերգութիւն իհինգ արարուածս	1	—
ԱՅԲԲԵՆԱՐԱՆ, պատկերազարդ, նոր ու ամենաղիւրին ոճով	—	50
ԱՌԱՋՆՈՐԴ ՏԱՃԻԿ ԵՒ ԳԱՂԼԻԱՅԻ ԼԵԶՈՒԱՅ, երկրորդ տպագրութիւն	1	—
ԱՐՇԱԿ Բ, Ողբերգութիւն իհինգ արարուածս	1	—
ԲԱՌԴԻՐՔ ՀԱՅ.-ԳԱՂԼԻԱՐԷՆ, նոր	3	50
ԳԱՆՁԱՐԱՆ ՀԱԻԱՏՈՑ մարմնաւոր կենօրէնութեանցն Քրիստոսի եւ պատուիրանաց նորա	—	50
ԳԵՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ. Երկրորդ տպագրութիւն	1	—
— ՆՈՅՆ, Հայերէն եւ Գաղղիարէն	1	50
ԴԱՍԱԳԻՐՔ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑԱՅ,		
Հատոր Ա. ԹՈՒԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՄԱՌՕՏ	—	35
Հատոր Բ. ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՑ	—	50
Հատոր Գ. ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ	—	50
Հատոր Դ. ՀԻՆ ԱԶԳԱՅ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ	—	60
Հատոր Ե. ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՄԻՋԻՆ ԴԱՐՈՒՑ	—	60
ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԱՂՋԿԱՆՑ, Գաղղիարէն եւ Հայերէն, երկրորդ տպագրութիւն	1	—
ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ՄԱՆԿԱՆՑ, Գերապ. Սարգիս Վ. Թէոդորեան	—	50
ԵԼԻՇԷԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ, ըստ Անձեւացեացն օրինակի	—	50
ԶՐՈՒՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆ Գաղղիարէն եւ Ռուսերէն	1	—
ԶՐՈՒՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆ Գաղղիարէն եւ Հայերէն, թղթակազմ	—	75
— ՆՈՅՆ „ „ լաթակազմ	1	—
— ՆՈՅՆ, հնչմամբ Գաղղիարենին	1	50
ԶՐՈՒՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆ Անգղիարէն եւ Հայերէն	1	—
— ՆՈՅՆ, հնչմամբ Անգղիարենին	1	50
ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆ, աշխարհաբառ, զուարճալի ու դիւրիմաց ոճով պատմութիւններ, առակներ, խրատներ ու գիտելիքներ	1	50
— ՆՈՅՆ, հասարակ կազմով	1	25
ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆ ԼԵԶՈՒԻՆ ՌՈՒՍԱՅ, հայերէն թարգմանութեամբ, իպէտս Ժողովրդ. Դպր.	—	25
— ՆՈՅՆ, աւելի սպիտակ թղթի վերայ	—	30
ԹՈՒԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ Ամբրոսիոս Վ. Գալֆայեան, Երկրորդ տպագրութիւն, սրբագրեալ ի հեղինակէն եւ ճոխացուցեալ	1	25
ԼԱՄԱՐԹԻՆՆԱՅ ԴԱՇՆԱՐԲ	2	50
ԼՍԱՐԱՆ ԿԵՆՑԱՂՕԳՈՒՏ ԳԻՏԵԼՆԱՅ, 16 դաս տպուած. իւրաքանչիւր դասատետրը	—	6
ԿԵՆԴԱՆԱԳԻՐ ՍՐԲԱԶԱՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ ՄԱՏԹԷՈՍԻ Ա.,	—	50
ԿԵՆԴԱՆԱԳԻՐ ԼԱՄԱՐԹԻՆԻ.	—	50
Մայրախրատ Պատմութիւնք Պուլի Գաղղիացւոյ. — ՈՐԴԵԳՐՈՒԹԻՒՆ	—	20
Տետրակ Ա., — ԱՆԽՈՀԵՄ ՈՐԴԵՍԻՐՈՒԹԻՒՆ	—	20
„ Բ, — ՄԱՅՐԵՆԻ ՁԱՐ ՕՐԻՆԱԿԻՆ ՎՆԱՍՆԵՐԸ	—	20

ՄԱՍԵԱՑ ԱՂԱՒՆԻ

ԱՒԵՏԱՐԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

ԱԶԳԱՅԻՆՔ, ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՔ ԵՒ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

ՀԱՆԴԷՍ ՆԱԻԱԿԱՏԵԱՅ

ՆՈՐԱԿԱՌՈՅՑ ՇԻՆՈՒԱԾՈՅՑ

ԽԱԼԻՊԵԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻՆ ԱԶԳԻՍ ՀԱՅՈՅ.

Զնուամիտ եւ ճըշմարտապէս ազգասէր Հայկազունք վաղուց կսպասէին այս ուրախարար աւետիսը լսելու թէ Խալիպեան ազգային Ուսումնարանը տեղաւորուեցաւ իրեն համար պատրաստուած հոյակապ շինուածքին մէջ։ Ահա այս աւետիսը կուտամք մեք նոցա ուրախութեամբ, եւ կշնորհաւորեմք միմեանց այն անմոռանալի հանդէսը՝ որ կատարուեցաւ սեպտեմբեր ամսոյս 8-ին։

1 Սեպտեմբերի 1862.

Ուսումնարանին հիմնադիրքը ամսով յառաջ հրաւիրեցին գրով զանազան քաղաքներէ բարեսէր եւ ազգասէր պատուաւոր անձինք, որ դան ժողովին ոչ միայն ներկայ լինելու այն հանդիսին, այլ եւ աչօք տեսնելու ուսումնարանին ինչ վիճակի եւ հանգամանաց մէջ գտնուիլը չորս տարուընէ իվեր, եւ այնուհետեւ ստոյգ տեղեկութեամբ դատաստան ընեն իրենց ականջը հասնող զանազան չար եւ բարի լուրերուն վրայ, որով եւ ոչ եւս պղտորի վայրապար իրենց սիրտը, եւ չդայթակղի իրենց միտքը։

Օգոստոսի եռքի օրերը եկաւ հասաւ Թէո-

դոսիա ուսումնարանին կառուցող բարերարը Աղա Յարութիւնը Խալիպեան, եւ ապա հետ զհետէ այլ եւ այլ քաղաքներէ հրաւիրեալ անձանց գլխաւորները. իսկ որոնք որ զանազան արգելքներով չէին կարողացած անձամբ գալ՝ շնորհակալութեան եւ խնդակցութեան նամակներով փութացեր էին իրենց բարեմաղթութիւններն ընելու, ինչպէս Օտեսսայէն Նոր Ռուսիոյ Ընդհանուր Կուսակալութեան պաշտօնը կատարող Ժուրովսքի զօրապետը, եւ Օտեսսայի ուսումնական շրջանակին Խնամատարը Արցիմովիչ, եւ Սիմֆերոփոլէն Տաւրիկեան նահանգիս ուսումնարանաց Վերատեսուչ Սմոլենսքին. նոյնպէս եւ Տրապիզոնէն, Գանձակէն, Եաշէն եւ ուրիշ տեղերէ մերաղնեայ ազգասէր անձինք։

Ուսումնարանին շէնքը բարձրադիր ու ե-ռայարկ (3 յաթ) է. դրսի գլխաւոր ճակատը դէպի քաղաքին ու նաւահանգստին վրայ կընայի, աջ թեւը դէպի Փաշա-պաղ ըսուած լեռներն ու բլուրները՝ որ դալարագեղ այգեստաններով զարդարուած են. ձախ թեւը դէպի Կերչի ճանապարհին շտկութեամբը տարածուած ընդարձակ դաշտերը, եւ ներսի ճակատը դէպի Փաշա-թէփէսի ըսուած լեռն ու անոր ստորոտը ծածկող այգեստանները։ Եւ որովհետեւ ուսումնարանին բուն շինուածքին տեղը եւ գիրքը բարձր է, ինչպէս որ ըսինք, մինչեւ վարի յարկին անգամ քաղաքին ու ծովուն վրայ կնայի պայծառաշէն պատուհաններովը, իսկ երկրորդ եւ երրորդ յարկին տեսքը շատ սրտաբաց ու գեղեցիկ է։

Այս շէնքին դրսի տեսքին ու նիւթական համեմատութեանցը վրայ որչափ որ յայտնի կերեւի ճարտարապետին՝ այսինքն Պ. Աղեքսանդրի Սերգիսեան ընտիր ախորժակն ու հասկըցողութիւնը, նոյնչափ եւ ներքին բաժանմունքը զարմանալի կերպով յարմար ձգուած է 150 եւ 200 աշակերտաց համար պէտք եղած ուսումնարանի մը բարեկարգութեանը։ Դասարանները ամփոփ, ննջարանները սըրտաբաց, ճաշարանն ընդարձակ, զբօսարանը հանդիստ, ընթերցարանը գեղեցիկ, դահլիճը կամ հանդիսարանը փառաւոր, քարաշէն սանդուղները մեծադործ. մէկ խօսքով՝ դրսէն եւ ներսէն այնպիսի շէնք մը որ տեսնողներուն բերնէն ինքնաբերաբար կլսուի այս վկայութիւնը թէ յիրաւի ոչ միայն 150 հազար ռուպլիով, այլ եւ 200 հազարով հաշիւ լմընալու շէնք է. թող նաեւ առանձին եկեղեցին որ ուսումնարանին արեւմտեան բակին մէջ պիտի կանգնուի բարձրադիր բլրի մը վրայ. եւս եւ խոհակերոցն ու բոլոր ծառայական աշխատութեանց տեղերը՝ որ գըլխաւոր շէնքէն դուրս պիտի կանգնին հետ զհետէ. նմանապէս ուսումնարանին դիմացի ընդարձակ այգին ու պարտէզը, որ պիտի մշակուին ու զարդարուին։

Թէոդոսիոյ բաղմաշեղուն եւ բաղմատեսակ ազգերէ կազմեալ բնակիչները, մանաւանդ ներսէն ու դրսէն հրաւիրեալ գլխաւոր անձինքը, մեծ անհամբերութեամբ կսպասէին սեպտեմբերի 8-ին՝ որ ականատես լինին նաւակատեաց հանդիսին։

Եկաւ հասաւ այն օրը, որ ինչպէս յայտնի է՝ տօն էր հրաշափառ Ծննդեան Տիրամօր Կուսին, եւ միանգամայն հաղարամեայ յոբելեան տարեդարձ թագաւորութեան ազգին Ռուսաց, եւ տօնախմբութիւն Ծննդեան թագաժառանգ Կայսրորդւոյն՝ Նիկողայոսի Ալեքսանտրովիչ. եւ եղանակին գեղեցկութիւնն ու պայծառութիւնը առաւօտէն սկսեալ՝ ըստ ոյց զուարթութեամբ ամենուն սիրտն ու երեսը։

Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյն մէջ առաւօտեան ժամերգութեան մէկ մասը կատարուելէն յետոյ, ուսումնարանին աշակերտները 153 հոգի՝ իրենց միաձեւ հագուստները հագած՝ ելան Աղթունձեան եղբարց մեծաշէն տունէն, ուր 3 տարի տեղաւորուած էր ուսումնարանը, գընացին Առաջնորդարանը՝ Առաջնորդին օրհնութիւնն առնելու, եւ միանգամայն Խալիպեան իշխանին իրենց երախտագիտութիւնը յայտնելու, եւ զոյգ զոյգ ուղեւորեցան դէպի նորակառոյց Ուսումնարանը։

Հաւաքուեցաւ հետ զհետէ ժողովուրդը մեծ բազմութեամբ ուսումնարանին բակին մէջ. ուր եկեղեցւոյն կանգնելու տեղւոյն վերայ ընդարձակ տախտակամածով բեմ շինուած, խորան կանգնուած եւ վրան ու քովերը առագաստներով ծածկուած, եւս եւ ծառերով ու ծաղկներով զարդարուած էր։

Դերապատիւ Առաջնորդը բազմաթիւ եկեղեցական պաշտօնեաներով ժամերգութիւնը կատարելէն յետոյ գնաց ուսումնարանին մատենադարանը զգեստաւորուելու, եւ ապա ելաւ անտի թափօրով՝ «Հրաշափառ Աստուած» շարականով, ու սեղանին առջեւը հասնելէն ետեւ սկսաւ սուրբ Պատարագին մատուցումը։ Պատարագին վերջերը աւուր հանդիսին համեմատ քարոզ մը ասաւ ժամարարը, բացատրելով այս իմաստը թէ «Խալիպեան ու-

«սումնարանին հաստատութեանը հիմունքն «են ճշմարիտ եւ լուսաւոր աստուածպաշ-«տութիւն, ազգային եռանդուն եւ խոհա-«կան հոգի, եւ ժամանակիս պահանջմանցը «յարմար ուսում եւ դիտութիւն»։ Դովեց բարերար կառուցողին ուղիղ դիտաւորութիւնը եւ առատաձեռնութիւնը, եւ մանաւանդ նորա իմաստութիւնը՝ որ սուրբ Սուրբարանին մէջ գովութեամբ յիշատակուած իմաստուն մարգոյն օրինակին հետեւելով, իրեն ուսումնարանին նիւթական շէնքէն աւելի բարոյական հաստատութիւնը մտածեց, եւ այն երեք հիմանց վրայ կանգնեց իւր անունին անմահական յիշատակը, որ վախ պիտի չունենայ չարախօսութեանց անձրեւներէն, նախանձու հեղեղներէն, հակառակութեանց քամիներէն, «Քանզի հաստատեալ է հիմն իվերայ վիմի»։ Յետոյ շնորհաւորեց ազգիս այս նոր ուսումնարանը. շնորհակալ եղաւ հանդիսականաց՝ մանաւանդ հեռաւոր քաղաքներէ եկողներուն բարեսիրութեանը. յառաջադիմութիւն մաղթեց ազգիս՝ սիրով եւ միաբանութեամբ, եւ ներկայ եւ ապագայ աշակերտաց քաջառողջ կենաց եւ աստուածահաճոյ վարուք եւ փութաջան ուսումնասիրութեամբ բարի վայելումն իրենց հոյակապ բնակարանին։

Պատարագէն վերջը կատարուեցաւ ըստ սովորութեան Կայսերական հանդիսից համար սահմանեալ մաղթողական արարողութիւնը, եւ այնուհետեւ սկսան դպիրք երգել բազմութեամբ եւ քաղցր ու հանդարտ եղանակաւ «Յաւուրս վերջին ժամանակի» շարականը։ Այն երգեցողութեամբ թափորը կազմեցաւ այսպէս. առջեւէն կերթար ուրարաւոր դպիրներէն մէկը՝ վերամբարձ բռնելով փառաւոր ոսկեզօծ մեծ խաչը, եւ երկու կողմէն ջահընկալք, եւ յետոյ երկու գեղեցիկ խաչվառք։ Յետոյ աշակերտք զոյգ զոյգ, իրենց հայրենի քաղաքներուն եւ կամ գաւառներուն անուններովը խումբ խումբ շարուած, իւրաքանչիւր խումբին առջեւէն դրօշակիր մը երթալով։ Տասը խումբ բաժնուած էին աշակերտները այսպէս, եւ տասը դրօշակք բարձրացած կծածանէին թափորին մէջ, որոց մէկ երեսը գրուած էր ռուսերէն՝ մէկ կուսակալութեան կամ երկրի մը անունը, եւ միւս երեսը հայերէն՝ ոսկեգոյն տառերով. եւ այս էր խումբերուն ու դրօշակներուն կարգը եւ անունները.

1. ԽՐԻՄ — Таврическая Губернія.
2. ՆԱԽԻՋԵՒԱՆ — Екатеринославская Губернія.
3. ՕՏԵՍՍԱ, ԲԻՇՆԵՒ, ԱԴՐԻՐՄԱՆ — Бессарабская Область.
4. ՏՓԽԻՍ — Тифлисская Губернія.
5. ԵՐԵՒԱՆ, ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏ — Эриванская Губ.
6. ԴԱՆԶԱԿ, ՆՈՒԽԻ, ԱԴՈՒԼԻՍ — Арменія.
7. ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ, ՏՐԱՊԻԶՈՆ, ՋՄԻՒՌՆԻԱ — Турція.
8. ԱՍՊԱՀԱՆ — Персія.
9. ՄՈԼՏԱՒԻԱ — Соединенныя Княжества.
10. ՋԵՐԲԷՋԱՀԱՅՔ — Кавказъ.

Աշակերտաց եռեւէն կերթային քառասուն չափ դպիրք, յետոյ քշոցաւորք, յետոյ չորս սարկաւագունք բուրվառաւորք, յետոյ լինն քահանայք շուրջառաւորք, որոց չորս հատ բռնած էին փառազարդ աւետարաններ, եւ երկուքը սրբոյն Գէորգայ զօրավարին եւ սրբոց Յովակիմայ եւ Աննայի՝ պաշտպանացն Թէոդոսիոյ արծաթապատ մասունքները՝ ոսկեհուռ քօղերով ծածկուած. եւ նոցա ետեւէն Առաջնորդը նոյն պատարագի զգեստովը զգեստաւորեալ եւ ձեռքը սուրբ խաչը բռնած վերամբարձ։ Թափորին անմիջապէս ետեւէն կերթար շէնքին հիմնադիրը Աղա Յարութիւն Խալիպեան, յետոյ Ռուսաց եւ Հռովմէական Հայոց եկեղեցականները, եւ յետոյ մեծամեծներն ու բոլոր ժողովուրդը գլխաբաց։

Թափորին անցնելու ճանապարհին վրայ, այսինքն ուսումնարանին չորս բոլորը, դալար խոտ սփռած էր, եւ թափորը ուսումնարանին աջ կողմէն դէպի արեւելք, եւ յետոյ դէպի հիւսիս պտըտելով, մէջտեղի արեւմտեան մեծ դռնէն մտաւ ուսումնարանին վերի դահլիճը։ Այն տեղը խաչալուայի հանդէսը կատարելէն ետեւ տեառնագրեցին եւ օրհնեցին կարգաւ՝ նոյնպէս թափորով եւ շարականներով՝ բոլոր գլխաւոր բնակարանները, այսինքն ննջարանները, դասարանները, հիւանդանոցը, ճաշարանը, եւ յետոյ հանդիսարանին մէջ «Առաջնորդ հաւատոյ» շարականով վերջացուցին ուսումնարանին օրհնութիւնը։

Դեր. Առաջնորդը եւ միւս եկեղեցականք իրենց զգեստները հանելէն ետեւ հաւաքուեցան նորէն հանդիսարանը, որոյ պատերէն մէկուն վրայ զարդարուած զրուած էր Վեհափառ Ինքնակալին կենդանագիրը, միւսին վրան ալ Խալիպեան իշխանինը, որ երկուքն ալ Այվազովսքի Յովհաննէս Աղային նոր նկա-

բաժներն են։ Աշակերտք երկու բաժնուած կանգնեցան կարգ կարգ Կայսեր կենդանագրին երկու կողմը, եւ հրաւիրեալ հանդիսականք աթոռներով նստան դիմացը։

Գեր. Խորէն Վարդապետը ելաւ զարդարուն բեմին վրայ եւ այս իրեն շարադրած բանաստեղծութիւնը կարդաց, որոյ տպագիր օրինակները բաժնուեցան հանդիսականաց։

ԻՄԵԾԱՀԱՆԴԷՍ

ՆԱՒԱԿԱՏԻՍ ԲԱՑՄԱՆ

ԽԱԼԻՊԵԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻՆ ԱԶԳԻՍ ՀԱՅՈՑ

Երկնառատ գրթութեանց օր աւետաբեր
Հայկազունք, ձեզ իդահլեմ յայսոտայ հրաւէր.
Եկայք ՕՆ սիրայորդոր գունդ գունդ խղար
Ցիմաստից տաճար.

Եկայք ՕՆ տեսանել զԱյրըն գերաղանց
Որ վառեալ ի Հայրենի սէր գերապանձ
Բազմամեայ իւրոց քրտանց զերկ եւ ըղձանձ
Տայ ձՕՆ աննախանձ։

Եկայք, ՕՆ ցըրուեալքդ ի չորս երկրի ծագաց
Տեսանել ըզհայր որդւոցդ հասարակաց,
Որ զայս տուն արքավայել յաւերժակայ
Իմուտ ձեզ բանայ։

Սանիկ լուցեալ ասա ջահ աստուածատուր
Հայկազունք, Նուիրի յաչքս ձեր հանուր.
Օ՜Ն խընդամք վայելեալ յայս լոյս երկնաբեր
Քրիստոսեան խէր.

Մեզ աստուստ բորբոքեսցի այսուհետեւ
Դիտութեանց եւ Հայրենեաց հուր մըշտատեւ,
Յոր վառեալ մատաղաբոյս սիրաք մեր որդւոց
Յաղդաշունչ իբոց,

Դընասցեն ծաւալելով երամ երամ
Զերկնաւոր եւ զերկրաւոր լուսոյ պատգամ,
Իբր ալիք ականակիտ ջուրց վիժանուտ
Յածուս ծարաւուտ.

Դընասցեն աւետաւոր աղաւնիք հեզ
Հաշտութեան տանել ըզճիւղ իշէն 'ւերէզ.
Եւ զսիրոյ նոցին ձայնից վանդս աղուական
Տացէ Հայաստան.

Գընասցեն, եւ ընդ իւրեանս խիրտ բեղուն
Եւ ըզքո՛, Վեհազըն տէր, տարցեն զանուն,
Որ նոցա այսօր ըզտուն զայս վեհաշէն
Զնեռ ապաւէն.

Տանիցեն քո զերախտիս անջինջ խսպառ,
Տանիցեն զՀայրենի սէր քո մըշտավառ,
Տանիցեն՝ ոչ թէ ընդ բնաւ լոկ Հայաստան,
Այլ մինչ Իտալան։

Տես զորդիս զոր քեզ ծընաւ ժըպիտ գըթոյդ.
Դու զնոքօք ըզհովանին արկեր սիրոյդ,
Եւ զնոսա ետուն երկինք գըլխոյդ խպսակ
Փառաց մեծ հրաչակ։

Ո՛վ, փառք քո ոչ միայն յայս շըքեղ ակումբ՝
Որ յելից եւ իմըտից խըռնեալ իխումբ,
Այլ ընդ սուղ որմ քաղաքիս այս հորդեսցեն
Ցաշխարհ համօրէն։

Եւ զաշխարհ՝ յանունդ եւ գործ կալցին զարմանս,
Եւ ըզքեզ ցուցեալ մատամբ յիւր մեծ պարծանս,
Ցապագայն աւանդեսցէ ներկայս մեր դար
Ցաւագ մարդկան շար։

Այո՛ քաջ, նո՛ր քեզ այսօր ըսկըսին կեանք,
Կեանք վըսեմ՝ յոր ո՛չ մըթար ո՛չ նըւազանք.
Այլ ընդ սեամըս տաճարիս զոր կառուցեր
Ցանմահութիւն ելցես վեր։

Ցետոյ Ռուսաց լեզուի գլխաւոր վարժապետը ճառ մը կարդաց ռուսերէն, յորում համառօտ կերպով կպատմէր ուսումնարանիս սկիզբէն սորա անցեալ չորս տարւոյն ընթացքը, ներկայ վիճակը եւ ապագայ ակնկալութիւնները։ Այս ճառին հայերէն թարգմանութիւնը յաջորդ ամսաթերթին մէջ կհրատարակեմք։

Ժամը 3-ին ուսումնարանի ճաշարանին մէջ պատրաստուած սեղանը բազմեցան 130 հրաւիրեալք՝ թէ ազգայինք եւ թէ օտարք, եւ հացկերութին վերջերը կենդանութեան բաժակներ խմուեցան բարձրաձայն կեցցէներով իպատիւ Վեհափառ Ինքնակալին, եւ ապա հետ զհետէ իկենդանութիւն Թագաժառանգ Կայսրորդւոյն եւ բոլոր Կայսերական Ազգատոհմին, եւ իբարօրութիւն Ռուսիոյ՝ յիշատակաւ հազարամեայ յոբելինին. յետոյ իկենդանութիւն Վեհափառ Կաթուղիկոսին ամենայն Հայոց, ընդհանուր կուսակալին Նորոյն Ռուսիոյ, վսեմափայլ Ոսաիկանաց Ներքին Գործոց եւ Ազգային Լուսաւորութեան, Գեր. Առաջնորդին, Խալիպեան Իշխանին, բոլոր հանդիսականաց, եւ այլն։ Վեհափառ Կայսեր բաժակին ժամանակը աշակերտք դեղեցիկ ներդաշնակութեամբ երգեցին Ռուսաց ազգային երգէն մէկ տուն մը ռուսերէն եւ մէկ տուն մը անոր թարգմանութիւնը հայերէն՝ նոյն եղանակով, նոյնպէս եւ Սըրբազան Կաթուղիկոսին բաժակին առեն ուրիշ երգ մը հայերէն։

Նոյն միջոցին նաեւ 300 աղքատաց կերակուր բաժնուեցաւ ուսումնարանի բակին մէջ։

Այս հանդիսին համբաւը արդէն տարածուած լինելով շատ տեղ, Խրիմու մինչեւ հեռաւոր ծայրերէն ժողովուրդ էին այն օրը ի Թէոդոսիա շատ թաթարներ, եւ քանի մը մուզաներ, ձիարշաւ ընելու մտքով, ինչպէս որ իրենց մէջ սովորութիւն է այսպիսի հանդէսներու առեն։ Խալիպեան իշխանը յօժարեցաւ ձիարշաւին պարգեւները տալու, եւ ժամը 6-ին հանդիսականք եւ շատ ժողովուրդ գնացին Ուսումնարանէն հեռու կերչի ճանապարհին դաշտը՝ այն ձիարշաւը տեսնելու։ Իսկ իրիկունը բոլոր ուսումնարանը դեղեցիկ կերպով լուսաւորուեցաւ։

Այսպէս վերջացաւ ահա այն օրուան հանդէսը, որ անտարակոյս պիտի չմոռցուի այս դարուս ազգային տարեգրութեանցը մէջ. վասն զի այնպիսի հանդէսներէն մէկն էր որ նաեւ մեծամեծ եւ հզօրագոյն ազգաց եւ ժողովրդոց առջեւ միշտ յարգի են եւ պատուական. ապա ուրեմն եւս առաւել մեր ազգը՝ իւր կարօտութենէն ու ակնկալութեանցը մեծութենէն կշտիէ ու կհասկընայ անշուշտ այն հանդիսին նշանակութիւնը։

Իրաւունք ունէին թերեւս մեր ազգասէրներէն ոմանք անվստահութեամբ նայելու մինչեւ ցայժմ այս նոր ուսումնարանիս վրայ, չդիտնալով սորա նպատակին սրբութիւնն ու ուղղութիւնը, սորա միջոցներուն ոյժն ու յարմարութիւնները, սորա բարոյական եւ նիւթական հաստատութեանը երաշխաւորութիւնները, եւ դեռ տեսած չլինելով սորա հասուցած աշակերտաց վարքն ու դիտութիւնը. ուստի եւ մեր սիրտը շատ պէտք չէր ցաւեր մինչեւ ցայժմ այն կասկածոտ վարմունքներուն որ մեր չորս դին կերեւնային, եւ այն տարակուսական խօսքերուն վրայ որ ամէն կողմէ մեր ականջին կհասնէին. մանաւանդ որ յայտնի կտեսնէինք որ դեռ իրաւ եւս կարելի չէր եղած ուսումնարանին ամէն պիտոյքը ըստ արժանւոյն պատրաստել, եւ այս գործոյս վրայ այնպէս տաք պահել ոմանց սիրտը՝ որ փոխանակ թերեւամտութեամբ զրաբանելու՝ ջանային ազգասիրաբար օգնել նորածին ուսումնարանին հաստատութեանն ուծաղկելուն։ — Բայց յայտմհետէ կարող եմք ըսել թէ այս ուսումնարանս եւս (որչափ ալ ոմանք չուզէին) անցաւ այն ազգային վարժարանաց կարգը՝ որոց հաստատութեանը վերայ ողջամիտ Հայը իրաւունք չունի տարակուսելու, վասն զի սա եւս ըստ իւրում չափու եւ սահմանի կարող է օգտակար լինել ազգին, եւ ամօթով ձգել այն պարսաւադէտ սերմանաքաղները՝ որ երեք չորս տարի առաջ համարձակեր էին ըսելու եւ գրելու՝ թէ սա անենշան դպրոց մի է, եւ միշտ անենշան պիտի մնայ ազգին համար՝ իբրեւ ուրիշ ազգային մեծամեծ ճեմարանաց եւ անուանի ուսումնարանաց առջեւը ողորմելի բան։

Ամենայն սկզբնաւորութիւն դժուարին է, մանաւանդ մեր ազգին պէս ազգի մը մէջ, յորում խայտաճամուկ դաղափարաց բազմութենէն շատ դիւրաւ կընայ շփոթիլ որ եւ իցէ ազգային գործի ձեռք զարնող մարդ, եթէ իւր նպատակը լաւ չէ հաստատած։ Այսպիսի ժամանակ Ազգային ուսումնարան մը բանալուն դժուարութիւնները կրնամք ըսել թէ մեզ շատ աւելի յայտնի էին քան թէ բաղմաց. բայց այս բանիս կարեւորութիւնն ալ այնքան մեծ էր՝ որքան որ մեծ եւ կարեւոր է մեզի համար մեր ազգութեան անկորուստ պահպանութիւնը. ուստի եւ ամենայն դժուարութիւն սիրով յանձն առինք՝ վերնախնամ Տեսչութեան օգնականութեամբը, եւ յուսամք թէ սկզբնական դժուարութիւնք յաղթուեցան Աստուծով։ Թող այսուհետեւ սիրտ առնուն եւ այն ճշմարիտ ազգասէրք՝ որ կարեկից աչօք կնայէին մեր աշխատութեանցը վրայ, եւ որոց մէկը դեռ նոր գրեր էր մեզի Մոլտաւիայէն թէ «Ձեր բաղմա-
«մեայ ճգանց փորձառութիւնը լաւ ճանաչել
«տուեր է ձեզի՝ ձեր եւ ամբողջ ազգին թըշ-
«նամիներուն թուլութիւնն ու վատութիւնը.
«ուստի եւ աղէկ գիտէք թէ ինչպէս պէտք
«է ոչնչի տեղ դնէք նոցա ամենայն անզօր
«թշնամութիւնները։ Ո՛րքան եւ ջանահնար
«լինին նոքա՝ երբէք չեն կարենար ձեզի եւ
«ոչ քիչ մը վնաս հասցընել. մանաւանդ
«թէ անով փառքերնիդ աւելի եւս կմեծնայ,
«եւ առաւել եւս քաջալերութիւն կուտայ
«ձեզի մտածել յօգուտ եւ խպայծառութիւն
«ազգիս։ Վասն զի ինչպէս հին ատենի պատ-
«մութեանց մէջ կկարդամք, հիմայ ալ դըժ-
«բաղդաբար ստէպ առիթ կունենամք դի-
«տելու որ շատ անգամ բարիքը փոխանակ
«երախտագիտութեան՝ ապերախտութեամբ
«կվարձատրուի. եւ պակայն բարիքը միշտ
«բարիք է, եւ անաղօտ լուսոյ պէս վառելով
«յառաջ կգայտէ. եւ զայն գործողին մի մի-
«այն վարձատրութիւն այս աշխարհիս վրայ
«թէ որ ուրիշ բան չըլլայ նէ ալ, անշուշտ
«ինքերքուստ զգացած անկարծելի ուրախու-
«թիւնը եւ խղճմտանքի մեծ հանգստութիւ-
«նը պիտի լինի, որ քան զամենայն հատու-
«ցումն դերիվերոյ է»։

Սկսա այսու անկարծելի ուրախութեամբ եւ ուղիղ խղճմտանքի հանգստութեամբ խըրախուսեալ՝ պիտի կրկնապատկեմք եւ մեք այսուհետեւ մեր աշխատութիւնը այս ազգային ուսումնարանիս վրայ, եւ տարակոյս չունիմք որ անպտուղ եւ անօգուտ չլինիր մեր աշխատանքը եւ բարեսէր անձանց ակընկալութիւնը։

Ա. Ռ Ա Ջ Գ Ս

Հ Ա Յ Ո Ց

Եղեն ոմանք յանբարեսէր անձանց որք յառաջ քան զաւուրս զայսոսիկ ոչ սակաւ չարախօսութիւնս հրատարակեցին զմէնջ եւ զգործոց մերոց՝ անհիմն՝ անհաստատ եւ անիրաւ բանիւք, որպէս թէ եկեղեցական դրամօք շահեցեալ եւ զեկեղեցին կողոպտեալ իցեմք: Թէպէտ եղեն եւ ոմանք որք զընդդէմն գրեցին, եւ յայտ յանդիման ցուցին զանիրաւ զրպարտութիւնս նոցա, բայց մեք ըզբանս չարախօսացն մերոց անարժան համարելով պատասխանուոյ՝ թողաք յարհամարհութեան:

Իսկ այժմ երբ ողորմութեամբն Աստուծոյ հասաք մեք ինպատակն մեր՝ զոր արդէն ի1840 ամէ եդեալ էաք առաջի մեր, այսինքն կանգնել ի մէջ ազգիս Հայոց աստուածահաճոյ շինուածինչ, որ եւ էառ զլրումն աւարտմամբ մեծածախ եւ հոյակապ շինութեան ԽԱԼԻՊԵԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻՍ ի ԹԷՈԴՈՍԻԱ քաղաքի, եւ մեք յ8 Սեպտեմբերի 1862 տարւոյս արժանացաք աչօք մերովք տեսանել զմեծահանդէս տօնախմբութիւն նաւակատեաց նորա, եւ զմուտսն անդր 153 մանկանց ազգիս Հայոց յամենայն քաղաքաց՝ յուսումն աստուածպաշտութեան եւ հաստատուն պահպանութեան Լուսաւորչական կրօնի եւ դաւանութեան մերոյ, — ոչ աւելորդ համարիմք եւ մեք առնել միանգամ հրատարակութիւն ինչ առ ազգս Հայոց, եւ տալ ճշդիւ տեղեկութիւն զամենայն գլխաւոր պարագայից այսր եղելութեան:

Ա.

Յորժամ ըստ անբաղդութեան մերոյ յամին 1838 կորուսաք մեք զմիակ արու զաւակն մեր, որ էր պատանի 22 ամաց՝ զարդարեալ ներքին եւ արտաքին գեղով եւ ամենայն բարեմասնութեամբք, եւ զմարմին վերափոխելոյն առ Աստուած՝ թաղեցաք ի սիրտ երկրի իկիւրակէի աւուր զատկի Յարութեան Տեառն, այնուհետեւ սկսաք խորհել իմեծի տրտմութեան մերում թէ ո՛րպէս թողուցումք մեզ յերկրի յիշատակ ինչ բարի. եւ յայս հաստատեցաք զմիտս մեր՝ զի կանգնեսցուք ինախիջեւան քաղաքի աղքատանոց մի ընդարձակ վասն 33 ընտանեաց՝ հանդերձ որիշ ուսումնարանաւ վասն մանկանց աղքատացն այնոցիկ, եւ որիշ հիւանդանոցաւ վասն 12 անկողնոց՝ թէ սակս այնց աղքատաց եւ թէ սակս այլոց, եւս եւ եկեղեցի որիշ առ աղքատանոցաւն: Զայս դիտաւորութիւն մեր յայտնեցաք հասարակութեանն նախիջեւանի յամին 1840, եւ ցուցաք նոցա զգծագրութիւն նորին՝ ասելով թէ ահա մեք ըստ այսմ օրինակի պատրաստեալ եմք շինել աղքատանոց մի, եւ շնորհել քաղաքիս, ընդ անուամբս «ԽԱԼԻՊԵԱՆ ԱՂՔԱՏԱՆՈՑ». եւ վասն պահպանութեան նորին ցուցաք զաղբիւրս ինչ եկամտից պատկանեալս քաղաքին: Հասարակութիւնն յայտնեաց յայնժամ զչերմեռանդն յօժարամտութիւն իւր առ այն առաջարկութիւն մեր, եւ արարեալ ժողով *(դրիկաւոր)* հանդերձ քաղաքական գլխովն *(կոզովայիւ)* եւ հոգաբարձուօք՝ ետուն մեզ զհաւանութիւն իւրեանց, զի մատուցանիցեմք ուր հարկն իցէ. զոր եւ արարաք իսկ: Գնաց առաջարկութիւն մեր առ Մինիստրն Ներքին Գործոց, եւ յետ բազում նամակագրութեանց՝ ել Կայսերական վճիռ հաստատութեանն յամին 1846: Սակայն յետ այնր հաստատութեան եւս եղեն իմէջ Մինիստրին եւ մեր բազում երթեւեկութիւնք թղթոց ընդ ամս քանի մի, մինչեւ տուաք մեք վախճանական պատասխանի՝ թէ մերս դիտաւորութիւն էր ունել զայս բարեգործական յիշատակ մեր ինախիջեւան քաղաքի՝ ուր ծնեալս եմք. եթէ այն ոչ լինիցի, կատարեսցուք մեք զդիտաւորութիւն մեր յայլ կողմանս Հայոց. զի բարեգործութիւն առնելն ո՛ւր եւ իցէ մի եւ նոյն է վասն մեր, յորժամ ազգն է որ վայելիցէ:

Յետ այնորիկ իգալն յայս Վիճակ Նորոյ Առաջնորդին՝ Մատթէոսի Արքեպիսկոպոսի՝ ծագեցաւ իմէջ մեր եւ նորա անբաւականութիւն, իպատճառս եկեղեցական դրամոց յանձնելոց մեզ ի Ներսիսէ Կաթուղիկոսէ (արդ ի Տէր հանգուցելոյ). եւ մեք այնուհետեւ բոլորովին յուսահատեալ՝ հանաք իմտաց մերոց զառաջին խորհուրդն մեր, եւ մտախոհ լինէաք թէ արդեօք ո՛րպէս սահմանեալ ի՞ցէ Աստուած լինել վերջաւորութեան դիտաւորութեանն մերոյ. իսկ որչափ ինչ պատրաստեալ էաք յայնմ միջոցի ինիւթ շինուածոյն ի նմին տեղւոջ՝ զայն յայլ պէտս իգործ եդաք, բայց մեծ մասն նիւթոցն հարկաւ իկորուստ գնաց:

Եւ քանզի յիշեցաք իվեր այսր զանբաւականութիւնն ծագեալ իմէջ մեր եւ Առաջնորդին, հարկ համարիմք գրել աստ զպատմութիւն իրացն իսկզբանէ ճշմարտութեամբ եւ բացայայտ բանիւք, որպէս զի յայտնի լինիցին ազգիս Հայոց ստութիւնքն այնոքիկ զորս անբարեսէրք ոմանք հրատարակեցին իլրագիրս:

Բ.

Յամին 1842, յորում հաստատութիւնն Նախիջեւանի վերստին ընտրեաց զմեզ *կոչվա*, այսինքն քաղաքագլուխ, աւելի քան զտասն ամք էին յորմէ հետէ առաջնորդն Վիճակիս Արքեպիսկոպոսն Ներսէս ոչ կարողանայր ոչ միայն զեկեղեցական գումարս այսր վիճակի՝ զմնացեալսն իձեռս այլ եւ այլ անձանց՝ հաւաքել, այլ եւ ոչ զհաշիւս նոցին իձեռս բերել. զի մեծաւ մասամբ իկորուստ գնացեալ էին դրամքն: Ուր ուրեմն յուսահատեալ ի գլուխ հանելոյ զգործն զայն ինքնին, առաջադրեաց մեզ (թէ եւ յայնմ միջոցի ոչ այնքան ի բարւոք կարծիս էր զմէնջ) յանձն առնուլ զայն աշխատութիւն, եւ ըստ մերումս դատողութեան ջանահնար լինել՝ գործակցութեամբ անդամոց Հոգեւոր Կառավարութեանն Նախիջեւանի՝ յերեւան հանել զհաշիւս եկեղեցական դրամոց, եւ զնոյն իսկ զդրամսն պահանջել եւ ամբողջ իձեռս բերել, եւ պահել առ մեզ յապահովի: Իսկ մեք ոչ կարացաք ընդդէմ կալ առաջադրութեան եւ խնդրոյ յիշեալ Առաջնորդին. նա զի եւ արդէն իսկ դժկամակեալ էր նա ընդ առաջաւորս հասարակութեանն Նախիջեւանի. ուստի յանձնառու եղաք կատարել զկամս նորա, եւ այնու եւս շահել զնա եւ զվիրաւորութիւն սրտին փարատել: Զհետ եղաք գործակցութեամբ Հոգեւոր Կառավարութեանն պահանջել զհաշիւս եկեղեցական գումարաց յայլ եւ այլ անձանց, եւ բազում դժուարութեամբ հազիւ հազ կարողացաք իձեռս բերել **39,235** մանէթ. եւ այն ո՛չ թէ զամենայն առձեռն դրամով, այլ զմասն ինչ, եւ վասն մնացելոցն տոմսակս եւ մուրհակս միայն առնլով. այնպէս զի իգալստեան իւրում իքաղաքն մեր յամին 1844, ընթերցաւ առաջի ժողովոյն զտոմսակսն զայնոսիկ, եւ յայտնեաց զգոհունակութիւն իւր զմէնջ. ընդ որ զարմացան ամենեքին: Եւ թէպէտ մեք բազումս ջանացաք ազատիլ այնուհետեւ յայնմ գործոյ, բայց նա բոլորովին անլսող եղեւ աղաչանաց մերոց. քանզի կասկածէր թէ գուցէ գումարն այն ոչ հաւաքեսցի ըստ արժանւոյն եւ ըստ ժամանակին. եւ յիրաւի, զի դժուարին յոյժ էր գործն. եւ ինքն իսկ Առաջնորդն քաջ գիտէր զայն. վասն որոյ եւ ասէր բանիւ եւ գրով՝ առ հասարակութիւնն եւ առ Մինստրն՝ թէ «Ցարութիւնն Նալիպեան զայս դրամ համարեա թէ յիւրոց սեպհական ընչիցն գոյացուցեալ է, եւ ոչ թէ յայլոց հաւաքեալ»: Եւ ոչ այսու շատացեալ, յանձն արար մեզ՝ մինչեւ ցգալ նորոյ Վիճակաւոր Առաջնորդին, — զի ինքն կաթուղիկոսացեալ գնայր յայնժամ յէջմիածին, — ունել իշխանութիւն թէ՝ իվերայ Հոգեւոր Կառավարութեան եւ թէ իվերայ երէցփոխանաց եկեղեցեացն Նախիջեւանի, իսկելով իվերայ հաշուոց ելից եւ մտից եկեղեցական դրամոցն. որով եւ գումար մտից եկեղեցական դրամոց տեղւոյն եղեւ իմիջոցի երից ամաց **10,215** մանէթ:

Յորժամ եկն առ մեզ յամին 1847 նոր Վիճակաւոր Առաջնորդն Մատթէոս Արքեպիսկոպոս՝ հանդերձ յանձնարարական թղթով Սրբազան Կաթուղիկոսին, մեք ամենայն պատուով ընկալաք զնա. բայց որովհետեւ Կաթուղիկոսն չէր տուեալ նմա իշխանութիւն պահանջելոյ զդրամն եղեալ իձեռին մերում, դժկամակէր նա ընդ այս յոյժ. մինչեւ դրդմամբ քանի մի անձանց պահանջեաց իմէնջ զդրամսն. եւ մեք զառաջինն ոչ հատուցաք, բայց յետոյ իպահանջել նորա **2000** մանէթ՝ մեք իսկոյն առաքեցաք գիտութեամբ, եւ յայտնեցաք Կաթուղիկոսին. որ եւ հրաման

սաստիկ գրեալ առ նա՝ վերստին առ մեզ դարձոյց զդրամն զայն:

Իսերկարել այսր անբաւականութեան իմէջ մեր եւ Առաջնորդին՝ գրգռութեամբ անբարեսէր անձանց ոմանց իմերազնէից, եհաս բանն մինչեւ առ Մինիստրն, եւ պահանջեցան իմէնջ դրամքն. բայց մեք ոչ հատուցաք. քանզի Կաթուղիկոսն սաստիկս գրելով պատուիրէր չհատուցանել, եւ առ Մինիստրն եւս գրէր չպահանջել իմէնջ, այլ յինքենէ. ուստի եւ Մինիստրն գրեաց թողուլ եւ չպահանջել: Սակայն մեք զմտաւ ածելով զի գումարն այն եկեղեցական դրամ էր, եւ մեօք եկեալ էր իլոյս, բարւոք վարկաք գոնէ զվախճանական հաշիւն միայն ներկայացուցանել *իքաղաքական մակիսրաքն* Նախիջեւանի, զի յայտնի լիցի ամենեցուն. զոր եւ համառօտիւ նշանակեսցուք աստանօր.

Նախ, գումարն եկեղեցական հին դրամոց զոր գոյացուցեալ էաք՝ էր	39,235 *ր. արծ.*
Երկրորդ, թէ եւ ըստ առաջարկութեան Կաթուղիկոսին զայս գումար պարտական էաք մեք հաւաքել եւ իպատրաստի պահպանել, բայց մեք յայնր վերայ տոկոսիս եւս շահեցուցաք .	24,050 » »
Երրորդ, մինչեւ ցգալ նորոյ Առաջնորդին իքաղաքն Նախիջեւան՝ եկեղեցական հաշուոց կառավարութիւնն իձեռին մերում լինելով, յերիս ամս գոյացուցեալ էաք արդիւնս . . .	10,215 » »

Որով եւ բովանդակ գումարն լինէր **73,500** ռուպ. արծ. եւ զայս հաշիւ տեսեալ Կաթուղիկոսին՝ գոհ լեալ էր. եւ Մինիստրն եւս յայտնեալ էր զգոհունակութիւն իւր:

Իսկ նոքա՝ որք զայս ամենայն եղելութիւնս այլազգ հրատարակեցին, ոչ յարդարութիւն հայելով՝ այլ իկամս սրտից իւրեանց, սխալ եւ անհիմն հաշիւս առնէին: Նախ՝ զտոկոսիս դրամոցն հաշուէին **6** առ հարիւր, մինչդեռ իդրամատան Հասարակաց Խնամարկութեան *(փրիմզ)* ոչ բերէր աւելի քան զ**4** առ հարիւր: Երկրորդ, հաշուէին եւ զտոկոսիս դրամոցն չեւ եւս ստացելոց: Երրորդ, ոչ հաշուէին զ**15,000** մանէթն՝ զոր առ Կաթուղիկոսն յղեալ էաք: — Եւ ահա երեքին մեծամեծ սխալանքս այսոքիկ բաւականք են իցոյց անկանոնութեան հաշուոց նոցա:

Գ.

Յամին 1857 յամսեանն Յունիսի եկն իքաղաք մեր այժմու նորընտիր Առաջնորդն Վիճակիս Նախիջեւանի եւ Պեսարաբիոյ: Եւ մեք տեսեալ ի ձեռին նորա զկայսերական Հրովարտակն բանալոյ իթէոդոսիա քաղաքի *Ազգային Վարժարան Հայոց՝* եկեղեցական դրամօք այսր Վիճակի, մեք յայտնեցաք նմա զմերս պատրաստականութիւն նուիրելոյ **50,000** մանէթ վասն ուսումնարանին շինութեան, եթէ ուսումնարանն այն կոչեսցի *Խալիպեան*, եւ 20 մանկունք վարժեսցին անդ ձրիաբար, եւ անուանեսցին *Խալիպեան սանք:* — Ընդ այս հաւանեցաւ Վիճակաւորն, եւ ըստ այսմ ել եւ Կայսերական հաստատութիւնն, եւ մեք ձեռն արկաք մեծաւ ջերմեռանդութեամբ իշինութիւնն այն, եւ հազիւ կարացաք յընթացս չորից ամաց յաւարտ հասուցանել ողորմութեամբն Աստուծոյ զմեծակառոյց շինուածն Խալիպեան ուսումնարանին, յորոյ վերայ փոխանակ **50** հազարին ծախեցաք մինչեւ ցայսօր **152** հազար մանէթ. եւ ողորմութեամբն Աստուծոյ հասաք յայն օր, յորում՝ այսինքն յ8 Սեպտեմբերի 1862 տարւոյս աւելի քան **150** մանկունք մտին ինորաշէն ուսումնարանն մեր. որով եւ մեք հասաք նպատակին մերում: Զմեծութիւն շինուածոյս այսորիկ անտի եւս կարելի է իմիտ առնուլ, զի գոյ ինմա տեղի ոչ միայն վասն **150**, այլ եւ վասն **200** գիշերօթիկ աշակերտաց:

Աստանօր ոչ կարեմ լռել եւ զայնմանէ՝ զի յընթացս չորից եւ հինգից ամացս ոչ սակաւ անձինք շարժեալք իհակառակութենէ կամ յանարգ նախանձուէ՝ ասէին թէ «Խալիպովն այնպէս մէկ շինուածքի ձեռք զարկից որ տակէն ելլել կարնալու չէ». եւ ոմանք եւս ասէին թէ «Վարժատունն պարտքի տակ մնացիլ է, շուտով կուփակուի» եւ այլն. զոր եւ անզգամք ոմանք տպագրութեամբ եւս հրատարակեալ էին: Բայց թող տեսցեն այժմ թէ ամենողորմն Աստուած զի՞նչ արար. զի կարողացաք օգնականութեամբ նորա

այնպիսի իմն եռայարկ շինուած կառուցանել՝ որոյ երկայնութիւնն է **102** կանգուն, լայնութիւնն **63**, եւ բարձրութիւնն **21**: — Բաց յայնմանէ, այնպիսի իմն առանձին շնորհ ողորմութեանն Աստուծոյ փայլեցաւ իվերայ այսր ձեռնարկութեան Վիճակաւոր Առաջնորդին մերոյ Գերապատիւ *Գաբրիել Վարդապետի Այվազեան*, զի թէ եւ յամենայն կողմանց յաճախեցին ազգի ազգի չարախօսութիւնք եւ հակառակութիւնք մեծամեծք ինքնուստ եւ արտաքուստ, սակայն ուսումնարանս այս իչորեքամեայ միջոցին ոչ միայն չփակեցաւ, այլ եւ **153** աշակերտօք զետեղեցաւ յաւուր յայսմիկ ինորակերտ շինուածին մերում, յայտ յանդիման մերազնեայ եղբարց եւ օտարաց:

Ապա ուրեմն ամենայն այր բարեսէր եւ արդարասէր, ամենայն հայազգի անձն՝ որ իցէ ճշմարտապէս ազգասէր, պարտի առանձին մտադրութեամբ հայել իվերայ այսր գործոյ, եւ բարոք իմիտ առնուլ թէ յայտնապէս մատն Աստուծոյ կայ յիրիս յայսմիկ, եւ առանձին իմն տնօրէնութիւն նախախնամութեան: Զի որ ինչ սկըսեալ էր ի1840 թուականին, եւ յետոյ Կայսերական վճռով եւս հաստատեալ, այսինքն աղքատանոցն եւ ուսումնարանն շինելի ինախիջեւան, յերկարեցաւ եւ յապաղեաց պէսպէս պատճառօք մինչեւ ցերեւել այժմեան Վիճակաւորին: եւ աիա եկն եւ հաստատեցաւ եւ կատարեցաւ իթէոդոսիա յետ 22 ամաց ժամանակի: եւ ո՞վ ոք երկբայեսցի արդեօք ընդ այն՝ զի եւ յայսմիեետէ առաւել եւս հաստատեսցի եւ օր ըստ օրէ ծաղկեսցի ուսումնարանս այս՝ եթէ անխոտոր ընթացցի ընդ շաւիղն գծագրեալ նմա յայժմուհիմնադրէ եւ վերատեսչէ սորին, որ է *անկորուստ պահպանութիւն ազգային լուսաւորչական դաւանութեան, եւ անսայթաք եւ լիակատար ուսումն ազգային լեզուի եւ գրականութեան եւ պատմութեան, հանդերձ ճշմարիտ բարեպաշտութեամբ, եւ ժամանակիս հարկաւոր գիտութեանցն եւ լեզուաց վարժութեամբ*, եւ հաւատարմութեամբ առ խնամող տէրութիւնն, ընդ որոց հովանաւորութեամբն իհանգստեան եւ իխաղաղութեան եւ իպէսպէս արտօնութիւնս վայելէ ազգս մեր:

Իսկ եւ մեք իմերմէ կողմանէ եւ ըստ կարի մերում յապահովել կամելով մարդկօրէն եւ նիւթապէս զապագայ հաստատութիւն ուսումնարանիս այսորիկ, աիա այժմէն իսկ նուիրեցաք նմին նախ՝ զկալուածն **6334** տեսեաթին երկրի՝ զոր գնեալ եմք իԽրիմ իմերձակայս Թէոդոսիոյ, եւ երկրորդ զերկոսին կրկնայարկ քարաշէն տունս մեր որք են ի Թայղան քաղաքի. որոյ վասն եւ որոշեցաք զթիւ *Խաչիկեան սանից* հասուցանել ժամանակաւ մինչեւ **30**, որք լինելոց են ոչ միայն ի Հայոց Ռուսաստանի, այլ եւ իբուն Հայաստանէ, ի Տաճկաստանէ եւ ի Պարսկաստանէ եւս:

Մեք եդեալ եմք իմտի՝ զի այսպիսի եկամտիւք, գուցէ եւ այլովք նուիրմամբք՝ զորս յաջողեսցէ մեզ Աստուած առնել առ այս նպատակ, ոչ թէ միայն հաստատութիւն առցէ ապագայ վիճակ ուսումնարանիս մերոյ, այլ եւ անկարօտ եղիցի օտարապատկան նպաստից. եւ այնպէս իսպառ կարճեսցին զրաբանութիւնք ոմանց՝ որք կամին առանց իրաւանց ընդ վայր հարկանել զգործ եւ զդիտաւորութիւն մեր:

Յոյս մեր մեծ է յողորմութիւնն Աստուծոյ՝ թէ զայս ամենայն իմիտ առնլով ողջամիտ մասն ազգիս, ոչ իզուր եւ վայրապար հայեցուածով ընթերցցի այսուհետեւ իճակատ Վարժատանս այսորիկ՝ ընդ յիշատակի անուան մերոյ *զնարկառուազոյնն եւ զզխաւոր անուն* ԱԶԳԻՍ ՀԱՅՈՑ, որում նուիրեալ է իմէնջ Ուսումնարանս այս. ուստի եւ արասցէ եւ ինքն յիւրմէ կողմանէ զամենայն զոր ինչ եւ կարէ իպահպանութիւն, իհաստատութիւն եւ իպայծառութիւն ազգայնոյ ուսումնարանիս, եւ օրինեսցէ զյիշատակս մեր՝ տեսանելով դարուց իդարս զարդիւնս եւ զպտուղ դաստիարակութեանն տուելոյ իսմա մանկանց Հայաստանի:

իԹէոդոսիա,
8 Սեպտ. 1862.

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԹԱԼԻՊԵԱՆ:

ԴԱՐԲԱՆԴ.

ԴԱՐԲԱՆԴ.

Կովկասեան աշխարհին եւ բոլոր Ասիոյ հռչակաւոր տեղերէն մէկը ԴԱՐԲԱՆԴ քաղաքն է՝ Կասպից ծովուն վրայ, բարձրադիր, ամրապարիսպ ու վաճառաշահ։ Բնակիչը հինգ հազարի չափ կհամրուի, մեծ մասը Թիւրքմէն։ Կըսուի թէ այս քաղաքը հիմներ է Մեծն Աղեքսանդր, եւ ամուր պարսպով մը պատեր է, որ մինչեւ ցայժմ կեցած է ըստ մասին, եւ նայողներուն վրայ սարսափ կձգէ իւր բարձրութեամբն ու ահագին ընդարձակութեամբը։ Եւ որովհետեւ այն պարսպին մեծամեծ դռներն երկրաթէ էին, սովորութիւն եղեր է քաղաքին եւս Տեմիր-գափու (Դուռն երկաթի) անունը տալ։

Դարբանդը, ինչպէս որ մեր դրած պատկերին մէջ եւս կերեւի, լեռան վրայ շինուած քաղաք է՝ նեղ փողոցներով, եւ ճերմակ տները եռեւէ եռեւ աստիճան աստիճան երեւնալով ծովէն՝ շատ գեղեցիկ տեսք մը կուտան անոր։ Վաճառականութիւնը օրէ օր ծաղկելու վրայ է, մանաւանդ Աժտէրխան երթեւեկութիւն ընող շոգենաւերուն բանելէն իվեր. իսկ գլխաւոր ապրանքներն են մետաքս (իպրիշիմ), քրքում (սաֆրան), տորոն (ֆեօֆ պոյա), եւ այլն։

Դարբանդը գլխաւոր քաղաքն է Տաղստան ըսուած երկրին, որ Կովկասին արեւելեան մասն է, եւ անուանը պէս լեռնային աշխարհ մի է, որոյ բնակիչներն են Լեզկիֆ եւ ուրիշ Կովկասային պատերազմող ազգեր։ Սոցա գլխաւորն էր Շամիլ, որոյ պատմութիւնը յայտնի է ընթերցողաց. եւս առաւել յայտնի եւ սիրելի է ամենայն Հայ մարդու Տաղստանի քաջակորով եւ մեծանուն դիւցազնը՝ Հանդուցեալ Մովսէս Զաքարեան Սղոյեանց, որոյ վրայ ընդարձակ տեղեկութիւն տալու յոյս ունիմք յետ սակաւ ժամանակի։

Սղոյեանց իշխանին պաշտօնը կվարէ այժմ այն կողմերը ուրիշ նոյնպէս քաջահամբաւ Հայկազն զօրավար մը՝ որ իւր իմաստութեամբը՝ քաջութեամբն ու աղգասիրութեամբը ծանօթ է արդէն թէ Հայոց եւ թէ օտարաց, այն է Միխայիլ Տարիելեան Լօռու-Մելիքեանց զօրապետը։

ՄԱՆՐԱԼՈՒՐՔ.

ԾԱՌ ՋՐԵԼՈՒ ՆՈՐ ԿԵՐՊ.

Քալիֆոռնիոյ բնակիչ ՃՕՆ ՔԷՐի ամերիկացին այս դիւրին՝ աժան եւ բաւական ճարտար ինարքը գտեր է ծառերուն ջուր տալու։ Ծառին քովը դոյլով կամ ինչ եւ իցէ ամանով մը ջուր կդնէ. ծառին վարի կողմը, ջրին երեսէն քանի մը մատնաչափ վար շտկութեամբ չուան մը կփաթթէ երկու անգամ ու այն չուանին երկու ծայրերը ջրին մէջ կձգէ։ Ցայտնի բան է որ այս կերպով չուանը սիփոնի գործողութիւնը կկատարէ, այսինքն ջուրը անդադար ծծելով՝ ծառին կիաղորդէ, եւ այնպէս ծառին բունն ու արմատը միակերպ խոնաւութեան մէջ կգտնուին։

Այս կերպով ծառ ջրելուն մէկ օգուտն ալ այս է որ վնասակար ճճիներէն կպահպանուի ծառին կեղեւը։ Իհարկէ ատեն ատեն ամանին մէջ պակսած ջրին տեղը ջուր լեցընելու է։

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻՆ ԵՂԻ ԱՂԲԻՒՐՆԵՐԸ.

Կէսնէր անունով մէկը Լոնտոնի երկրաբանական ընկերութեան այս օգտակար տեղեկութիւնս տուեր է թէ Հիւսիսային Ամերիկայի շատ գաւառներուն մէջ հանքային եղի աղբիւրներ բացուեր են, եւ հետ զհետէ կբացուին. այնպէս որ նորա հաշուովը այժմ այն տեղ ամէն օր 200 հազար լիտրէն աւելի վառելու եղ կելնէ։ — Մոնռէալ քաղաքին լուսաւորութեան կազը այն եղէն կհանեն. հաւանական է որ քիչ ժամանակէն ուրիշ տեղեր ալ տարածուի, արդէն Անգղիա 20 հազար տակառէն աւելի բերուեր է այն եղէն այս տարի։

ՀՐԱՄԱՆԱՒ ԳՐԱՔՆՆՈՒԹԵԱՆ. ի Թէոդոսիա, ի 26 Օգոստոսի 1862.

Ի Տպարանի Խալիպեան Ուսումնարանի ազգիս Հայոց։

ՄԱՍԵՍՅ ԱՂԱՒՆԻ, 1855—1862: Չորս տարուանը (1856—1859) սակաւագիւտ, իսկ երեք տարուանը, այսինքը 1860, 1861 եւ 1862 հայերէն մասանցը համար, իւրաքանչիւրին գինն է . . . . . 6 —

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՆՑԻՑ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻՆ . . . . . — 25

ՅԱՆԴԱՐԱՆ, կամ ԲԱՌԴԻՐԲ ՅԱՆԴԱՅ ՀԱՅԿԱՉԵԱՆ ԼԵԶՈՒԻ 1 50

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ իվերադարձ երից Վարդապետաց . . . . . 1 —

ՆԱԽԱԿՐԹԱՆՔ ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ, յեօթնեակս քառասուն . . . . . — 60

ՈՒՂԵՐՁ ԱՌ ՍՐԲԱՁԱՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱՆ, ոտանաւոր . . . . . — 20

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՁ Ս. ԳՐՈՅ, պատկերազարդ, ընդարձակ . . . . . 3 —

ՊԱՐՏՔ ԵՒ ԻՐԱՒՈՒՆՔ, Գերապ. Սարգիս Վ. Թէոդորեան . . . . . — 50

ՊՕՂ, ԵՒ ՎԻՐԳԻՆՆ, պատկերազարդ, փառաւոր 2 50

— ՆՈՅՆ, Գաղղիարէն եւ Հայերէն 2 50

ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՐԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ Ս. ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ . . . . . — 25

ՎԱՐՔ ԲՐԻՍՏՈՍԻ, չորս Աւետարանչաց խօսքերովը, պատկերազարդ . . . . . 4 —

— ՆՈՅՆ, Հայերէն եւ Գաղղիարէն 4 50

ՎԵՐԱԴԱՐՁ ԵՐԻՑ ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՅ, Երկրորդ տպագրութիւն . . . . . 1 —

ՏԵԼԵՄԱՔ, Գաղղիարէն եւ Հայերէն . . . . . 1 —

— ՆՈՅՆ, Հայերէն, պատկերազարդ տպագրութիւն . . . . . 4 —

ՏՐՈՁ գաղղիացի փիլիսոփային ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆՔ յաղագս ճշմարտութեան Քրիստոնէական հաւատոց . . . . . — 75

— ՆՈՅՆ փիլիսոփային ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆՔ . . . . . — 75

ՔԱՂԱՒԱԾ ՍԱՀՄԱՆԱՅ ԹԱԼԻՊԵԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻՆ . . . . . — 25

ՕՐԱՑՈՅՑ 1862 ամի, հանդերձ ազգային վիճակագրական տեղեկութեամբք . . . . . — 25

ՕՐԷՆՔ ՎԱՅԵԼՈՒՉ ԿԵՆՑԱՂԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ . . . . . — 50

☞ ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ. Գրասենեակը ուղղակի յարաբերութիւն ունենալով՝ բաց ի ազգային գրավաճառներէն՝ նաեւ Գաղղիոյ, Անգղիոյ, Ռուսիոյ եւ Գերմանիոյ գրավաճառաց հետ, յանձն կառնու բերել տալ ուրիշ որ եւ իցէ գիրք, շուտով ու աժան գնով:

Վերի ցանկին գրքերէն գնել ուզողը կրնայ ՄԱՍԵՍՅ ԱՂԱՒՆԻՈՅՍ իւրաքանչիւր քաղաքի Գործակալներէն խնդրել, եւ կամ ուղղակի գրել

Ի Դրասենեակ Խալիպեան Ուսումնարանին Հայոց

ԻԹԷՈԴՈՍԻԱ.

Въ Книжный Магазинъ Армянскаго Халибовскаго Училища,

ВЪ ѲЕОДОСІИ.

☞ Խնդրուած գրքերուն ճանապարհի ծախքը գնողին վրան է:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ.

1. *Հանդէս նաւակատեաց նորակառոյց շինուածոյ Խալիպեան Ուսումնար. ազգիս Հայոց* 193
2. *Առ Ազգս Հայոց* 199
3. *Դարբանդ* 203
3. *Մանրալուրք. — ա) Ծառ Ջրելու նոր կերպ. բ) Սմերիկային եղի աղբիւրները* . . . 204

ԳՈՐԾԱԿԱԼԲ ՄԱՍԵԱՅ ԱՂԱՒՆԻՈՅ ԵՒ ԾԻԱԾԱՆԻ.

ԱԴՈՒԼԻՍ ՎԵՐԻՆ, Միրզա Յովսէփ Աւագ-Տէր-Պետրոսեան.
— ՍՏՈՐԻՆ, Պ. Պօղոս Աղամալեանց.
ԱՅՏԷՐԽԱՆ, Պ. Յովհաննէս Մկրտչեան Սայեադնովեանց.
ԳԱՆՁԱԿ եւ ՇՈՒՇԻ, Պ. Ներսէս Տէր-Ներսիսեանց.
ԳՐԻԳՈՐՈՒՊՕԼԻՍ, Տ. Կարապետ Քահ. Մերճանեան.
ԵԱՇ ՄՈԼՏԱՒԻՈՅ, Սէրտար Սողոմոն Դրանիսոլեանց.
ԵՐԵՒԱՆ, Պ. Գրիգոր Տէր-Անտոնեանց.
ՋՄԻՒՌՆԻԱ, Պ. Ղուկաս Պալդազարեան.
ԽԱՐԱՍՈՒ, Պ. Յովակիմ Սելիմեան.
ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ, Պ. Թադէոս Պէկեան.
ՂԶԼԱՐ, Պ. Մովսէս Խսահակեանց.
ՄԵԼԻԹՈՓՈԼ, Պ. Մկրտիչ Գէշգտակեան.
ՄՈՍԲՈՒԱ, Տ. Յարութիւն Աւագ Քահ. Կէօքչէեանց.
ՆԱԽԻՋԵՒԱՆ, Պ. Յովհան Զուպառեան.
ՆՈՒԽԻ, Պ. Մկրտիչ Զարգարեանց.
ՍԹԱՒՐՈՓՈԼ, Պ. Գէորգ Կարապետեանց.
ՍԻՄՖԵՐՈՓՈԼ, Տ. Յակոբ Աւագ Քահ. Սուրենեանց.
ՎԱՆ, Պ. Մկրտիչ Տէր Ատոմեանց.
ՏՐԱՊԻԶՈՆ, Պ. Խաչատուր Էլմասեան.
ՏՓԽԻՍ, Պ. Պօղոս Աւալեանց.
ՔԻՇՆԵՒ, Տ. Ստեփան Քահ. Ամասեանց.
ՕՏԵՍՍԱ, Տ. Յովհաննէս Քահ. Թաթսիզեանց.
ՕՐՊԱՋԱՐ, Տ. Յովհաննէս Քահ. Մանտրաճեան.

ԳԻՆԸ ԸՆԿԵՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Տարեկան գին ընկերագրութեան հայերէն մասինն..... ռուպլի արծաթի 6.
Տարեկան գին ռուսերէն մասինն ..... » » 4.
Տարեկան գին հայերէն եւ ռուսերէն մասինն ..... » » 8.